



Галина ВИПАСНЯК

**ОБРАЗ УКРАЇНЦІВ  
У ПОДОРОЖНЬОМУ ЩОДЕННИКУ  
ПАВЛА ХАЛЕБСЬКОГО  
(АЛЕППСЬКОГО)  
«ОПИС ПОДОРОЖІ  
ПАТРІАРХА МАКАРІЯ»**

Статтю присвячено дослідженню образу українців у подорожньому щоденнику Павла Халєбського, сина Антіохійського патріарха Макарія Третього. У центрі уваги — релігійне життя українців, змалювання храмів, монастирів, побуту ченців тощо. Особливо виділяються постать Богдана Хмельницького і колективний образ козаків як зразки духовного лицарства.

**Ключові слова:** образ українців, подорожній щоденник, Павло Халєбський (Алеппський).

© Г. ВИПАСНЯК, 2013

Подорожні нотатки араба архідиякона Булос Ібн Аз Заїма Халєбі (Павла Халєбського), сина Антіохійського патріарха Макарія Третього під назвою «Опис подорожі патріарха Макарія» відносяться до типу пам'яток, які нещодавно повернулися із забуття. Пам'ятки такого зразка дають можливість побачити свій народ, його історію з точки зору Іншого, і таким чином до певної міри привідкрити для себе, на перший погляд, добре знане минуле, переоцінити й переосмислити його.

Дослідженню історичних пам'яток, написаних іноземцями про Україну, її мешканців, традиції тощо чимало уваги присвятив Г. Нудьга. На його думку, «наукові нотатки іноземців, коли їх враження про перебування на Україні об'єктивні і достовірні» [2, с. 88], становлять одне з найвагоміших джерел інформації для вивчення культури, освіти, побуту українців особливо у XIII—XVI століттях.

Подорожні нотатки Павла Халєбського, який у 1654 році разом зі своїм батьком — Антіохійським патріархом Макарієм Третім — відвідав Україну, за своїм змістом відносяться до рідкісного типу подорожніх творів з двох причин. По-перше, тому що присвячені лише окремому аспекту життя українців — їхньому духовному, релігійному життю. А подруге, це один із тих небагатьох творів про враження від подорожі Україною, у якому наш народ не зображено як дикий, неосвічений, яким, до речі, він поставав ув очах іноземців навіть у XVIII ст. [1, с. 143—217]. У ньому не відчутно авторської зверхності, а навпаки, помітно глибоку приязнь і подекуди захоплення. Має рацію В. Яворівський, пишучи у післямові до видання «Україна — земля козаків», що «ми — тюхтіюваті й недбалі до власної історії» [4, с. 282], оскільки лише тепер заледве відкрили для себе твір, у якому «Україні наділено стільки любові, захвату, щирого замилювання, що, якби це стосувалося поляків, чехів, угорців, зрештою, росіян, — ця книга давно б стала в них підручником патріотизму, видавалася велетенськими тиражами, коментувалася найвидатнішими істориками, політиками, президентами... А ми відкриваємо її лише завдяки щасливому випадку» [4, с. 284—285].

Автор подорожнього щоденника приділяє найбільшу увагу релігійному життю українців, змалюванню надзвичайної краси храмів, монастирів, особливостей відправлення Літургії, уставу чернечого життя тощо. І така тематика є цілком зрозумілою, адже становила сферу особистих зацікавлень Пав-

ла Халебського. Але поряд з домінуючою тематикою нотаток паралельно розвивається і побічна лінія, присвячена безпосередньо українському народу, а також історично важливим подіям Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького.

У подорожньому щоденнику помітне авторське здивування, наскільки теплим був прийом Антіохійського патріарха в Україні: «У домівках нікого не залишилося, навіть малих дітей — усі повиходили зустрічати нашого владика патріарха» [4, с. 24]. Люди виходили не просто подивитися, а йшли за патріаршим благословенням, «отож ми дивувалися з їхньої набожності, пошанівку й старання» [4, с. 228].

Глибока релігійність українців спонукає їх до навчання. І хоча у багатьох іноземних історичних пам'ятках акцентується на неосвіченості українців, у Павла Халебського склалося цілком інше враження: «Усі вони (козаки. — Г. В.), за винятком небагатьох, навіть більшина їхніх дружин і доньок, уміють читати і знають порядок церковних служб та церковні піснеспіви» [4, с. 25], причому це стосується навіть сиріт, оскільки «панотці не залишають сиріт напризволяще, аби ті невігласами вешталися вулицями, навчають грамоти» [4, с. 26]. Принагідно варто зауважити, що автор вкотре подивований дбайливим ставленням українців до безпритульних і сиріт: «По всій країні козаків... збудовано для їхніх бідняків і сиріт притулки, знадвору на цих будинках висить безліч образів. Хто до них навідується, подає милостину — не так, як у країні волохів та молдован, де вони жebraють по церквах і заважають людям молитися» [4, с. 213].

Вражає, з яким захопленням змальовано у подорожньому щоденнику козаків і передусім їхнього гетьмана Богдана Хмельницького. Глибока авторська симпатія до українців помітна вже у тому, наскільки емоційно Павло Халебський змальовує передумови Визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького. Усвідомлення складної ситуації, у якій перебували українці у той час, відобразилося на характеристиці поляків і євреїв, яких автор сприймає відверто негативно. Страждання українців від утисків поляків Павло Халебський сприймає як мучеництво за віру, тому неодноразово, розповідаючи про чергову українсько-польську сутичку, автор використовує фразу «мученицька смерть» стосовно українців. Він підтримує їхню ви-

звольну боротьбу, сприймаючи її як своєрідне Господнє покарання поляків за їхню зверхність у ставленні до українців, а також через те, що «вони повелися мерзенніше, ніж лукаві ідолопоклонники, завдаючи мук щирим християнам, аби знищити саме ім'я православних» [4, с. 26]. Павло Халебський, звертаючись до теми польсько-українського конфлікту, неодноразово акцентує на тому, що «Бог, побачивши їхню (поляків. — Г. В.) пихатість і погорду й клятвopушення, розгнівився на них і послав вірного раба свого Хмеля покарати їх і визволити обраний народ свій з лясської неволі, дарував йому міць і допоміг йому знищити всіх ляхів мечем і полоном, бо сказано: «Коли народ надміру сповнюється пихи, Бог дасть над ним владу іншому, аби викоренити його» [4, с. 43].

Імовірно, саме з цього погляду Павло Халебський неодноразово називає український народ вибраним, відповідно таким же є і його очільник — Богдан Хмельницький, якого Господь оберігав від усіляких ворожих підступів. Автор змальовує його не лише як вмілого полководця, але як справжнього християнина, що надзвичайно важливо для формування цілісного колективного образу українців. Перед нами постає ідеальний образ духовного лицаря, якому не лише вдалося знайти гармонію між світським і духовним життям для себе особисто, але й зібрати чималу кількість однодумців, духовних побратимів: «Хміль нині може пишатися... перед царями всієї землі, бо має під рукою п'ятсот тисяч козаків, які служать без будь-якої платні... І всі вони, і він од Великодня до Великого посту живуть у степах, у розлуці з дружинами й дітьми, у цноті й цілковитій чистоті» [4, с. 75]. Таких однодумців Хмельницькому було легко знайти серед українців, бо «всі вони... живуть, задовольняючись вельми малим, споживають, що Бог пошле, і в одягові невибагливі» [4, с. 89]. Таким чином, в очах Павла Халебського весь український народ на чолі з Богданом Хмельницьким є справжнім духовним лицарством, адже їм вдається у своєму житті поєднати звичний людський спосіб життя із лицарським і чернечим (принагідно варто згадати сучасного дослідника Ю. Фігурного, на думку якого козацтво є останнім європейським лицарським орденом (див. [3]).

Автор виділяє окремі риси Б. Хмельницького, які не стільки характеризують його як полководця, а пе-

редусім, як духовну особу. Це, зокрема, лагідність, покірливість і смирення [4, с. 102], навіть «під час посту він припиняє війну, знімає меч і мирно живе у себе вдома» [4, с. 74]. Тобто зосереджено увагу на тих рисах, які зазвичай шукаємо у духовних осіб, ченців і святих. Але вони, на думку Павла Халебського, не заважають, а навпаки допомагають Хмельницькому у його державницькій діяльності: «Цей Хміль — муж поважного віку, але щасливий Божим благословенням, а тому він — поводир справедливий: щирий, спокійний, мовчкватий, не цурається людей, усіма справами займається особисто, помірний у їжі, питві та одягові, наслідуючи спосіб життя найвеличнішого з царів Василя Македонянина» [4, с. 103]. Принагідно варто зауважити, що порівняння Б. Хмельницького з окремими історичними особами або біблійними персонажами неодноразово зустрічається у нотатках Павла Халебського. Найяскравішими є порівняння з образом Мойсея та пророка Іллі: «Воистину Бог з тобою, Він, Котрий поставив тебе, щоб визволити свій обраний народ од поневолення ляхами, як у давнину Мойсей вивів ізраїльтян з єгипетської неволі» [4, с. 104]; «Хміль спалахнув гнівом, як ото пророк Ілля, помстився їм (єзуїтам. — Г. В.), визволяючи обраний народ Божий з рук невірних і мерзенних людців» [4, с. 179—180].

Отже, у подорожньому щоденнику Павла Халебського українців зображено як справді обраний народ, який, зазнаючи утисків як релігійних, так і національних, все ж намагається протистояти, зберігаючи власну ідентичність передусім завдяки глибокій релігійності, яка надає духовної наснаги. Може бути чимало закидів щодо історичної достовірності усього змалюваного в «Описі подорожі патріарха Макарія», але, незважаючи на рівень суб'єктивності автора подорожнього щоденника, все ж варто прислухатися до згаданих порад В. Яворівського і рекомендувати українцям читати цю історичну пам'ятку для утвердження почуття патріотизму і гордості за власний народ.

1. Вулф Л. Винайдення Східної Європи: Мапа цивілізації у свідомості епохи Просвітництва / Ларі Вулф; пер. з англ. С. Біленький, Т. Цимбал. — К.: Критика, 2009. — 592 с.
2. Нудьга Г. Рідкісні книжкові пам'ятки XVI століття про Україну / Г. Нудьга // На літературних шляхах: Дослідження, пошуки, знахідки. — К.: Дніпро, 1990. — С. 88—132.
3. Фігурний Ю. Історичні витоки українського лицарства: Нариси про зародження і розвиток козацької традиційної культури та національне військове мистецтво в українознавчому вимірі / Юрій Фігурний. — К.: Стило, 2004. — 308 с.
4. Халебський П. Україна — земля козаків: Подорожній щоденник / Павло Халебський; упоряд. М.О. Рябий; післям. В.О. Яворівського. — К.: Український письменник; Ярослав Вал, 2008. — 293 с.

*Galyna Vypasnyak*

ON THE IMAGE OF UKRAINIANS  
ACCORDING TO JOURNEY DIARY  
THE DESCRIPTION OF PATRIARCH  
MAKARIOS' TRAVEL BY PAUL OF ALEPPO

The article has brought some results of studies in the image of Ukrainians noted by Paul of Aleppo, son of Makarios III, Patriarch of Antioch, in his journey diary. His especial attention deacon Paul had paid to Ukrainians' religious life as well as to descriptions of temples and monasteries, monastic life etc. Figure of Bohdan Khmelnytsky and collective representation of Cossackdom have been thoroughly exposed as true specimens of spiritual knighthood and nobility.

**Keywords:** image of Ukrainians, journey diary, Paul of Aleppo.

*Галина Выпасняк*

ОБРАЗЫ УКРАИНЦЕВ  
В ДОРОЖНОМ ДНЕВНИКЕ  
ПАВЛА АЛЕППСКОГО «ОПИСАНИЕ  
ПУТЕШЕСТВИЯ ПАТРИАРХА МАКАРИЯ»

Статья посвящена исследованию образа украинцев в дорожном дневнике Павла Алеппского, сына патриарха Антиохийского Макария Третьего. В центре внимания — прежде всего религиозная жизнь украинцев, описание храмов, монастырей, быта монахов и т. п. Особое значение придается фигуре Богдана Хмельницкого и коллективному образу казачества как образцам духовного рыцарства.

**Ключевые слова:** образы украинцев, дорожный дневник, Павел Алеппский.